

Тарахонич Т. І.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті аналізуються поняття, сутність та критерії ефективності правового регулювання. Пропонуються шляхи підвищення ефективності правового регулювання.

Серед структурних елементів правової системи важливе місце належить правовому регулюванню. В юридичній літературі попри різні підходи до його визначення сформувався певне розуміння сутності правового регулювання.

Термін «регулювання» походить від латинського слова «regiо» - правило та означає впорядкування, приведення чогось у відповідність з чимось. Під правовим регулюванням більшість авторів розуміють сукупність прийомів та засобів юридичного впливу на поведінку суб'єктів суспільних відносин.

Правове регулювання передбачає впорядкування, юридичне закріплення та охорону суспільних відносин шляхом застосування правових засобів. Сферою правового регулювання є ті суспільні відносини (економічні, політичні, культурні, національні, релігійні та ін.), які потребують правового впливу. Ці відносини становлять предмет правового регулювання, вони є вольовими відносинами, об'єктивно потребують впливу з боку держави та мають чітко визначений зміст. В економічній сфері - це відносини, пов'язані з формуванням ринкових взаємозв'язків, з розвитком різних форм власності, з виробництвом, розподілом матеріальних благ, з розвитком фермерського господарства. В політичній сфері - це правове закріплення плюралістичних форм та методів здійснення влади, формування демократичних інститутів. У соціальній сфері - це формування соціальної політики, спрямованої на задоволення інтересів конкретної людини в галузі освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення та інших сферах. Сьогодні вимагає вивчення та формування пріоритетних напрямків правового регулювання.

Отже, сферою правового регулювання є різні види відносин, а саме: економічні, політичні, духовно-культурні, національні, релігійні тощо, які відрізняються своєю цілеспрямованістю, змістом та формою.

На думку Л. С. Явич, саме з моменту видання нормативно-правового акта здійснюється правове регулювання суспільних відносин [1].

Дещо іншої точки зору дотримуються А. М. Вітченко та Ю. К. Толстой, які вважають, що норма права починає регулювати поведінку суб'єктів не з моменту видання норми права, а з часу настання юридичних фактів, передбачених даною нормою [2].

П. М. Рабінович виділяє кілька критеріїв міру дієвості правового регулювання, а саме:

- цінність правового регулювання;
- економність правового регулювання;
- ефективність правового регулювання.

Критерієм оцінки *цінності правового регулювання* є його реальна позитивна (корисна) значимість для функціонування та розвитку окремої особи, соціальних груп чи суспільства в цілому. Це дає можливість виділити за суб'єктивним критерієм особисту, групову, загальносоціальну цінність правового регулювання.

Ряд авторів вважає, що соціальна цінність є причиною ефективності, але повною мірою вона не може гарантувати високий ступінь ефективності, для цього потрібні певні умови (адекватність правового регулювання різним видам інтересів; досконалість законодавства та правозастосовчої діяльності; рівень правової культури суспільства та окремої особи; стан законності тощо). Під умовами ефективності розуміють певні обставини, які, з одного боку, сприяють найбільшій реалізації цінності права, що дає можливість задовольнити інтереси суб'єктів, а з іншого - це супутні фактори, які мають значення для дії індивідів по досягненні цієї цінності та по її використанні [3].

Критерієм оцінки *економності правового регулювання* є сукупність витрат, що мають місце в процесі досягнення мети правового регулювання (предметно-речових, грошових, кадрових, часових, фізично-людських ресурсів та ін.).

Критерієм оцінки *ефективності правового регулювання* є співвідношення мети правового регулювання та реальних результатів правового регулювання [4].

Термін «ефективність» означає результат, наслідок того чи іншого явища.

В юридичній літературі висловлюється точка зору, що критерієм ефективності правових норм є міра досягнення цілей, поставлених перед ними. Цілі правового регулювання передбачають закріплення існуючих суспільних відносин, які потребують такого закріплення, стимулювання і розвиток тих відносин, які на даний момент відповідають вимогам суспільства та створення умов для розвитку і закріплення нових суспільних відносин [5].

В. П. Тугаринов ціль розуміє як ідеальну, відображену в свідомості модель цінності [6]. Це дає підставу стверджувати, що критерієм ефективності є ступінь досягнення відповідних цінностей.

Заслуговує на увагу точка зору, що соціальна цінність та ефективність співвідносяться як процес і результат. У цьому розумінні соціальна цінність відповідає на запитання, які саме інтереси нею задовольняються, а ефективність правового регулювання - яким чином це зроблено та якою мірою ці інтереси задоволені.

П. М. Рабінович розрізняє юридичну та загальну ефективність правового регулювання [7].

Юридична ефективність має місце, коли в результаті прийняття нормативно-правового акта настають саме юридичні наслідки, що пов'язані з внесенням змін до правового становища окремого суб'єкта чи групи осіб.

Загальна ефективність правового регулювання передбачає реальні зміни у різних сферах суспільних відносин, які мають місце в результаті впровадження нормативно-правового акта в практичній діяльності. Загальна ефективність правового регулювання забезпечується певними чинниками, а саме:

- ефективністю самого нормативно-правового акта;
- ефективністю процедурно-процесуального механізму застосування нормативно-правового акта;
- ефективністю діяльності щодо застосування і реалізації нормативно-правового акта.

Цілі правового регулювання класифікують за певними критеріями: за значимістю (головні та другорядні), за часом (перспективні та найближчі), за результатами (кінцеві та безпосередні).

Цілі правового регулювання стосуються не тільки окремих суб'єктів, а й забезпечують закріплення та стимулювання розвитку суспільних відносин, створюють умови для виникнення нових суспільних відносин, запобігають виникненню суспільно шкідливих відносин.

Досягнення цілей правового регулювання здійснюється за допомогою певних засобів, що є шляхами юридичного впливу на поведінку суб'єктів. Ці засоби є різними за своєю природою та функціональним призначенням.

Дія правових норм у процесі досягнення цілей може мати різний характер, а саме:

- 1) інформаційний, ідеологічний, загальнонахильний;
- 2) реалізація норм права через дотримання, виконання і використання - безпосередня реалізація права;
- 3) це державно-владна діяльність компетентних органів по забезпеченню впровадження правових норм - так звана правозастосовча реалізація.

Таким чином, в одних випадках ефективність норми забезпечується лише за рахунок її власної дії, в інших - у результаті дії системи: норма плюс її застосування [8].

На думку В. Ф. Сіренко, під час вивчення ефективності важливо звертати увагу не на цілі законодавства, а на інтереси. Визначивши інтерес як співвідношення між необхідністю задоволення потреб різних соціальних груп, класів, окремих верств населення і можливістю задоволення цих потреб, маємо модель, складові якої можна розглядати як елементи ефективності, а саме:

- соціальні потреби, які необхідно задовольнити за допомогою конкретного нормативного акта;
- правові засоби, їх кількість та якість;
- здатність правових засобів задовольняти соціальні потреби, закріплені в нормативному акті;
- перспективність напрямків удосконалення законодавства з метою задоволення соціальних потреб за допомогою правових засобів [9].

П. М. Рабінович виділяє ряд передумов досягнення ефективності правової норми.

До *загальносоціальних передумов ефективності юридичної норми* (ефективності правотворчості) слід віднести:

- відповідність норми об'єктивним законам (закономірностям) існування й розвитку людини та суспільства;

- відповідність норми конкретно-історичним умовам її функціонування, реальним можливостям її здійснення (матеріальним, духовним, часовим, кадровим та ін);

- відповідність юридичної норми реальним потребам та інтересам тих суб'єктів, відносини між якими вона має регулювати;

- відповідність юридичної норми стану правосвідомості й моралі, рівню загальної культури, громадській думці згаданих суб'єктів;

- відповідність норми права висновкам тих наук (суспільних, природничих, технічних), які «предметно» вивчають об'єкти, що перебувають у сфері правового регулювання;

- відповідність юридичної норми загальним закономірностям самоорганізації системних явищ (їх вивчає наука синергетика) і цілеспрямованої організації таких явищ (їх вивчає, зокрема, кібернетика) [10].

До юридичних (спеціально-соціальних) передумов ефективності юридичної норми належать:

- правове закріплення домінуючих потреб суспільства;

- предметна визначеність діяльності правотворчого органу;

- визначеність меж правового регулювання;

- зумовленість правотворчої діяльності об'єктивними умовами розвитку суспільства;

- зміна сфери і типу правового регулювання;

- особливості правотворчості як результату творчого процесу;

- системність законодавства;

- якість законодавства;

- досконалість юридичної техніки;

- чітке визначення видів юридичної відповідальності, що настає за порушення нормативних приписів, механізму її реалізації [11].

В юридичній літературі висловлюється точка зору щодо створення синтетичної теорії ефективності правового регулювання, яка б включала всі правові засоби та всі варіанти процесу правового регулювання у їх взаємозв'язку [12].

1. Явич Л. С. Советское право - регулятор общественных отношений в СССР: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01.-Ленинград, 1960.-С. 18.
2. Витченко А. М. Механизм правового регулирования социалистических общественных отношений, его понятие и структура // Вопросы государства и права.- Саратов, 1968.- С. 92; Толстой Ю. К. К теории правоотношений.- Ленинград, 1959.- С. 7.
3. Общая теория государства и права: Академический курс: в 2-х т. / Под ред. М. Н. Марченко.- Т. 2. Теория права.- М.: Зерцало, 1998.- С. 456-457.
4. Рабінович П. М. Основи загальної теорії держави і права.- К.: Атіка, 2001.- С 158-161.
5. Теорія держави і права: Навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков.- К.: Юрінком Інтер,

2003.- С. 264-265.

6. Тугаринов В. П. Избранные философские труды.- 1988.-С. 268.

7. Рабінович П. М. Вказ. праця.- С.150-151.

8. Правоприменение в советском праве.-М., 1985.- С. 88.

9. Сіренко В. Ф. Визначення ефективності законодавства: методологічні аспекти // Законодавство: проблеми ефективності.- К., 1995.- С 3-13.

10. Рабінович П. М. Вказ. праця.- С 158-161.

11. Онищенко Н. М., Бобровник С. В. Соціальна та юридична ефективність законодавства // Законодавство: проблеми ефективності.- К., 1995.- С. 19.

12. Прозоров В. Ф. Качество и эффективность хозяйственного законодательства в условиях рынка.- М., 1991.- С. 105.

T. Tarahonych

THE EFFICACY OF] ADJUSTMENT

In this article the notion, the main point and the criterion of efficacy of legal adjustment are analyzed. The author offers the ways of improving the legal adjustment.